

3 - DHIIG KALA QADASHO MAG – II

Fiqi

Markaas, meesha hadda aan soo tilmaamay ama Gedo la yiraahdo ama Waamo la yiraahdo waxaa jira xeer gooniyo ay leeyihiin, waxaa la yiraahdaa ninkaas sagaaley baa lagu xukumay hal caano ma daadis ah, hal caws ma daadiso, ama hal irmaan ama saca reerka uu ku nool yahay yaa laga gowrici jiray xil baa loo gowrici jiray markaa ikhyaar baa ka talisa, weynu aragnayoo markeynu eegno xeerarka kala jira, bil matal haweenkoodu marka la eego gaar ahaan Waamo, marka naagtú xumaan ay samayso waxaa soo qaado la oran jiray alaabtaada. Markaasaa geed cidla ah uu ninku ku dili jiray. Waa xeer ay isla yaqaaniinoo waa laga dareeri jiray.

Intay xarriggeeda soo qaadato oo gambarkeeda soo qaadato oo geedhoos fadhiisato ayuu naagtaas intuu halkaas ku dilo guriga dibaddiisa yuu kaga imman jiray, markaasay iyadoo la dilay oo aan juuq oranin gambarkeeda soo qaadan jiray gurigeeda ku noqon jirtay, waa Waamo xeerkas. In muuqata oo nabar ahoo calaashan wejigaas ahoo intaas qiimaada lehna kama uusan dili jirin, haddii uu ka dilo mag baa laga qaadayaa. Meesha laga yiraahdo waxna waa curad, waxna waa ugub, waa kow.

Waxaan anigu soo joogay Xamarka kan 1935kii iyada oo nin Soomali ah oo dadka waddankan dega ah, wiil uu lahaa oo uu isagu dhalay, yaa nin dilay oo Cadalahaa ku dilay, markaasaa odayaal soo kaceen; lacag bey soo qaadeen, lacagta intay ahayd garan maayee laakiin mag bey ahayd. Inankii wax dilay oo nabarku gaarayna waa la soo waday, odayaal baa yimid ninkii baa loo yimid iyo reerku ka dhashay; waxaa la yiri mag wadnaa, ninkii dhibaatada geystayna waa wadnaa, madax iyo moorana waan wadnaa, faataxana waanu wadnaa hadba kaad doorrato yaan diyaar kuugu nahay. Wuxuu yiri, "weydinka guddoomay, maadaxii waa hudoomay, mooradii waa guddoomay, magtii waa guddoomay, inankii waa guddoomay, wixiina waa iga wada celis. Waxaan doortay Afar-afarta" buu yiri. "Waxaad iigu ducaysaan oo afar-afarta iigu martaan inankaa iga dhintay Ilaahaybaa ceshaye illeyn mar un buu dhiman lahaaye, in Ilaahay i siiyo awalkiisii uu i siiyo oo khayr qaba". Ninka naag buu qabay lix sanadood buu qaboo dhal na uma ay yeelan, saddex gu' oo is xiga ayey mid waliba yuureysatay, markiiba laba wiil oo mattaano ah yey u dhashay. Lix yey saddexdii gu' uu afarafarta ku helay. Wax Ilaahay waafajinayo ayuu ahaa samirkiisa iyo iimmaankiisaana u keenay.

Marka waddankaan la yiraahdo Banadiir, waddanka Banadiir la yiraahdo magta tan la sheegaayo iyo waxan la qaadanayo lama qaadan jirine waxaa loo qaadan jiray afarafartaa ka xoog weynayd, oo haddii laba qolo isu timaaddo oo wax isku gaaraan, afarafarta inoo maraa la oran jiray, maxaa loola danleeyahay labadaa qolo qolada ciil qabta ee wax la yeelay iyo qoladii wax geysatay qoladii axdigaa aanu goyno ee curadka ahaa dhaaftha in wax gaaraan qoladii markaa axdigaa ka baxdona waxbaa gaari jiray.

Xoolahaan badanoo la kala qaadanayo iyo dhibaatadan faraha badan ee la kala qaadanayo iyo xoolahaan haddii Alla idmaayo la leeyahay mag haloo iyo dakhalkaan faraha badanee la dhiibaayo Banadiir ma lahaan jirin. Waana ku iimaansadeen, diinta ay aamineen, wanaageedii bey ka

arkeen, samirku inu wanaagsan bay arkeen, wey ku tanaadeen. Waa kow.

Soomaaliduna waxay yiraahdaan iyagu waxay yiraahdaan "dhiig waa la bixiyaa laakiin dhiig lama qaato" dad al'aanka qabaa jira. "Dhiig waa la baxshaa laakiin lama qaato" yaa dadka iimaanka lihi ay yiraahdaan, maxaa yeelay dhiig nin qaataay ma tanaadaa la yiraahdaa xoolihiiunsafe ma tarmaan yaaba la yiraahdaa had iyo goor. Waa kow. Aynu ka gudubno taa. Aynu u gudubno labadaa Rijin oo wixii Beledweyne xisaaban. Mudug ilaa Ceel-cad, Nugaal hawdkeeda intaa u dhaxaysa horta inta ibtiladaan fadhido waa intaa. Laakiin markaan eegno inta kale ee Soomaalida Samirna waa yaqaaniin iimaanna waa yaqaaniin.

Waxaa jiray casho dhexdaa ahayd waaba soo dhaafaye 1981dii yaa inan aan anigu adeer u ahayoo walaalkey dhalay isagoo askaraha ka mid ah oo uu ka yimid meesha la yiraahdo Yeed; laba yar yar bey ahaayeen caanay reer ka dhammeen, reerka markey caanaha ka dhammeen yaa lacagta la yiri bixiya, lacag ma haysanay yiraahdeen, waa loo samri waayayoo waa lagu dhegay, xabbaday ku kixiyeenoo Naag bay la tagtay, naagtii baa dhimatay, labadiiba waa la xirayoo waxaa lagu xiray Xudur meesha la yiraahdo. Anigu halkanaan ka tagay, reerkii ay gabadhu ka dhalatay yaan odayaashoodii la shiray. Waxaan idhi waxaanu dhace gabadhiina dhimataye oo soo noqon mayso, afarta qaybood ee aad wax u kala qaadataan saddex waa bixinayaa marka hore, tan kaleetana waxaad ku xukuntaan yeela. Waxaa la yiraahdaa god qoddoy waa kow. Waxaa la yiraahdaa sabeen, waa laba. Waxaa la yiraahdaa duug saddexdaas min laba kun baan baxshay, Saddexdii markii aan dhammeeyay baa gogol la fadhiistay waxaan iri marka xukunta gabadhiina. Waxay yiraahdeen Awal wax yar baanu kala qaadan jirnay. Sabeentuu awal waagii hore waxaa lagu kala qaadan jiray bey yiraahdeen 5 shillin, maanta xoolihii baa qaali noqday; shantii waxba goynmaayaan oo waxaad bixinaysaa 2000 sh. Waan dhiibay, Godqoddadii, cashaan waa godkii la qodaayi:godkaas cashaan markii la yiraahdo ee godqaddada la yiraahdo nimankaas cashaan soo hawshooday, godqoddadii neefkii loo qalayna 2000 sh. baad ka dhiibaysaa, waa laba, duugtii iyo karfantii la gadayna 2000 baad ka dhiibaysaa. Markaan lixdii kun dhiibay yaa la yiri magtiina waa tobantun (10.000sh.). magtaanu qaadanaynaa waa tobantun baa laygu yidhi, awal waxaanu ku kala qaadan jirnay 300 sh. Laakiin maanta maaddaama dhulkii qaali noqday wax waliba qaali noqdeen tobankaa kun baa inoo xeer ah tobankii kun baan meesha ku dhiibay, waan kala qoranay, innamadiina sidaa baa lagu soo daayey.

Markii aan labadii gees aan ka shirnayoo oo aanu warqadidoo saxiixnaya ii baanu geynay maxkammaddii gobolka, xeerkii baanu ula nimid sadii baanu ugu nimid waa ku doodnay; heshiis maad ku tiihin? Waanu wada saxeexnay, sidii baa lagu soo daayey iyagiina maxkammaddii waxay ku xukuntay lix bilood oo dibad joog ah, yaa labadii innan lagu xukumay, waa kow.

Haddaba dadka jooga ee ikhyaarta joogta siday u taliso iyo dadka ka danbeeya sey ugu kalsoon yihii dadkaa yeey horta magi ku dhammaataa. Ee haddii dadkaa markaa jooga ayan isku aragti ahayn oo ayan isku ahayn magaranaysaa meel wax u wada wadin ee siyaabo kale u kale duduwaan yeey xumaataa arrintu, waa kow.

Waxaa kale oo jira bil matal Baydhabaha kan aynu joogno ee meesha la yiraahdo Baydhabo (Bay) arrin baa dhacda, arrintaasu si kastaba ha u dhacdo ha yaraato ama ha weynaato e. Guuddi baa loo saaraa labada geesood, marka labada geesood loo saaro waxaa laga qaada lacag, 200, 300, 400 shillin qoladii wax loo haystana in lacag baa laga qaadaa. Guddigii halkaa joogtay baa loo dhiibaa. Markaas afarafartaa la marsadaa, in cashaan arrintaa wixii aynu goyno aydaan qolona ka dhaaqayn, waa tahay. Lacagtaa la bixiyay yaa qaadanaya labadii geesood gudiga ahayd ninkii wax gaareen yaa markaa loo soo gaabiyaan waxaa la yiraahdo baan haddayan naftii go'in baan wax la yiraahdo yaa loo soo qaadaa ama shashafo aynu niraahno, waa kow. Ama kaaqdhacincin la yiraahdo yaa la soo qaadaa, intii baa la siyaa, markaas intaas la siiyo waxaa la yiraahdaa baxnaanin oo nabarkaan dhacay inuu naafe keeni doono iyo inuu sidiisa ku bogsan doonayaa loo rajeeyaa markaasaa intii wakhtigii – wakhtigaa la gooyay ayaa la eegaayaa nabarkii markaasaa la simayaa wixii loo soo qaadaba, halkaa wixii dhibaabeysnaa la siinayaa, markaasuu bar celinayaa barna waa qaadanayaa, waa Bay. Xagga waxaa laga yiraahdaa Waqooyi Hagarbey, hagarbey baa la laga yiraahdaa, habarbeydaas marka labada geesood laga qaado mudduca iyo muduca-caleyhi; haddii muducigii wax helo waa u noqonaysaa isaga tii uu dhiibay ee ninkii garta lagu helay ayaa tiisi dhimanaysa. Wixii hadda halkaa ka dhacayna sidii gabadhaasu, oo reerkii rer isku xidhma oo xidida noqdo yaa gabdhaa loo baxshaa, waa kow.

Markaas gabdhaa yaa guursanaya oo la siinayaa godob reebta ah, waxaa la siinayaa ninkii la dilay haddii wiilal ka tagat wiilashiisii; hadduusan wiilal ka taginna walaalihiis baa guursanaya, hadday kuwaasu jirin ninkii cid ugu xigay baa guursanaya, nin kaloo guursan karaa ma jiro, waa xeer la samaystay oo jira, waa koe.

Haddii aynu markaas u gallo Galbeedka oo xagga Galbeedka u gallo. Galbeedka intaa ku dhererran Dhagaxbuur ahoo, Jigjiga lahoo, haddii Alla idmaayo ee Dhagaxbuurkaas lahoo... oo Ceelcad iyo mudug iyo raacsan illaa cashaan hawd raacsan sidaas aynu kuwaas u qallafsan yihiin bey iyana u qallafsan yihiin, laakiin galbeedka shishe ee beeraaleyda ah ee uu Aw-Daahir ka sheekeynayey ee nimankaa Boorame iyo waxa shisheeya waxaa la yiraahdaa xeerkooda waa ka duwan yahay kuwaan oo waa dad samir leh, waana dad jecel nabad gelyada, waxay isku dilaan ooy wax ku kala gaaraan, waa qodaal; beer, xoolahagii baa iga maray, ee haddii Alla idmaayo laakiin fidma dhacda oo cashaan magaranaysaa balaaranoo la isku dilo malaha bil matal waxaad ka eegtaan beeraaleydu, halkan uu ka sheekeynayey een Abooke badibawaxay isku dilaan laba xaaladood: Beerta iyo Naagaha; naagta bilmatal uu Abooke qabo anoo meesha ka salaamay wuu hinaasayaayoo inuu ninkaasi i dilaaba laga yaabaa, sidee baad u slaami kartaa naagtayda? Baa lagu leeyahay. Waa beeraley-Dhoobey, labadaasaa dilmadooda u badan tahay...

Xagganna waa saas oo kale waa geestan oo waxay isku dilaan waa beer, qodaal ah lo'ay martay geel-daaqay, mid intuu soo orday qotay isagoon amar ka haysanin, dagaalku halka uu ka dhaco horta waa halkaa iyo sidaa, gaalbeedka wixii qoda waa sidaas, waa isku xeer dadka marka ugu deggan, auny kala soocnee ugu deggan ee Soomalida

markood baadho ugu roon ee kow a beeraaleuduna ka sii wanaagsan, waa inta xeebta degta, inta xeeb degta ka bilow Owshiyaano-Indiyaano, ku xeji badda guduudan, wareegga dadka degaa waa ka dabeecad wanaagsan yahay beeraaleyda iyo xoolaaleydaba, oo iyagu waana ka aamus badan yihiin waana ka cadho dhow yihiin, waana ka deeq badan yihiin Soomalida kale. Oo waxaad mooddaa; waana dad shaqaysato ah iyaguna oo kalluunkoodaas iyo doonyahoodaas iyo haddii Alla idmaayo xoolahoodaas xeebta u daaqihayo yey waxeeyaanoo ma yaqaaniin cashaan gardarrada, laakiin uma adkeystaan erayga intaa Aad tiraahdo ay dhahdo ama xoolaleydu is dhahdo ama beeraaleyda uma adkeystaan ee anigoo hadalkii soo gabagabeynaya; magta maanta joogta xeerkii horee ee aynu wax ku kala qaadan jirnay maaha, ee kii Iisticmaarka uu inoohadba caashaan muuqaalka halkaa soo baxa yaa lagu xukuma, oo waa wixii cashaan shashafiyo caynkaas ah. waa kow.

Aynu markaas eegno teenan maanta joogta sidii horeba aynu u sheegnay, magta maanta joogtaa tii isticmaarkiina waa ka duwan tahay, tii xeerkii Soomaaliyeedna waa ka duwan tahay; laba xaaladood baa keenay labada xaaladood keenay. Waxay yihiin xoolihii aynu ku xisaabtami jirnay ee marka xoolaha la xisaabayaa waxaa la oran jiray geel. Hashatanu maxay goysaa? Ari maxay ka goysaa? Ido maxay ka goysaa? Laba sameenood oo sumladay ama rimman oo sagaaleey ah ayey noqon karaan, waa ka badan tahayoo waa laba sagaaleey yaa la oranayaa, waa kow. Marka sagaaleydaas maxaa lagu xisaabtami jiray? Lacagtii waagaas jirtay iyo neefka intay goyn kartoo lacagtaas. Maanta sagaaleydii ma jirto, saagaaleydii ma jirto waa qubane, xeerkii hore ee dowladdeena goysana ma jiro seynu horeba u sheegnay, oo waxaa weeye waxyaalo fara badan oo ka xoog weyn kuwii yeeynu aragnaa si kastaba ha u dhacdee, waa kow. Waxaa kaloo jira gabadha marka la guursado waxaa la yiraahdaa gabadhiwaa Anbaa-shaator ama waa danjire ama waa meelxun joog baa la yiraahdaa, laba dal iyo laba dad oo aan is aqoonin ayey isbartaa, maxaa yeelay reer Xamar yaalo iyo reer Saylac yaalo ayaa gabdho kala guursada halkaasay xidhii dhakkaan, markaas labadaas reer weyska xirayaan xididnimadii, xididkii waagii hore, laakiin hadda qiimihii aynu wax ku simin jirnay ma jiro oo waxaa la yiri gabari waa meel xun joog yaaba la yiri.

Nin la qabtay oo la rabay in la dilo yey gabari ku oydaa aad u badbaadisaa waxaa la yiraahdaa waa danjire, gabadhi yey danjire u tahay? Reerkii ay ka dhalatay yey danjire u tahay waa kow, aqoon bey ugu tahay, wax siin bay ugu tahay, taa kulayn bay ugu tahay, wax tar bey ugu tahay, waa kow. Oo ninkaas reerkii godobtu ka dhexaysay in labadaa reer gabadha ku heshiiso yaaba laga yaabaa. Waxaa hadda jira beri aan Aw-Daahir weydiiyayoo, nin baa la dilaa, ninku waxaa weeye nin ma geyda ah Shiikh mas'uula weeye, waa oday la yaqaanoo caan ah, waa nin dhallinyaro ah oo firfircoo oo la yaqaanaa, waa nin nabad gelyada ka taliya, waa nin haddii Eebbe idmaayo la badbaadiyaa si walba ku wanaagsan, niinkaas dadka kale Soomaalidu xeerkeedii hore iyo haddaba qiima kalama dhigto ninka caadiga ah; magtiisa waxay ka dhigtaa wax weyn llaah baa weyne.

Imminka reerka kan hawdka dega rag uu iska laayey qaarkood baa waxaa laga bixiyay laba boqol iyo konton halaad iy o gabadh godob joog ah oo la yiraahdo waa godobreeb xoolihiina la sii magtii, xeerkaa gabadh

misna lagu bixiyay, hadday wax geystaan reerkaasu taa reerka la siiyay ee magta ah, ee labada boqol iyo kontonka halaad ah, labalaab keed bay bixinayaan, waa tahay, godob reer baa la yiraahdaa cashaan xumaatadii jirtay in ay dhaqdhaqdo sameeyay ee balaayada ahaana ka duwan, maantana waxaad mooddaa cashaan magtii in si kale u qallocantahat, haa! Oy waxaysantahay, marka ama xoolihii lagu xisaabtami jiray qaali ha noqdeen, ama dadkii niyadda wanaagsan lahaa ee fiicnaaye arrintii ka talin jiray haysbedeleen, maanta calaashaan sidii magtu ahaan jirtay may aha intaasaan kaga baxaayaa waana mahadsantahay Caliyow.

C. Mudiir

Maanta waxaan ka hadleynay magta iyo sida loo qaato, magtu markey immanayso iyo sey ku immanayso iyo sida loo qaato iyo dadka qaata, nuxurkeedu waxow npqday wax la yiraahdo (Althamaanul ijtimaaici) ama (Alta'miinul ojtimaaici) oo macnihiiisu afka qalaadna ow yahay "Inshuresa" ama "Sikurasiyooii" oo ah; qofku qaabiilka ow ka dhashay ayaa u ah inshorensi ama Thammaanul ijtimaaici ama Ta'miinul ijtimaaici, ee qaunuunoo kaleeto oo dowli ah ayaa bedelay, ayaa bedelay! Oo qofka iyo xoolihiiisa iyo naftiisa la geliyo baabuurkiisa la geliyo iyo daarihiisa la geliyo. Matalan, hadda meeshaan waxaa ku gubtay wixii la dhihi jiray Bacaadle malaayiin badanoo lacag ah ayaa ku gubtay, kuma ayna jirinin insurance; marka waxyaabo badan oo saas ah ayaa bedelay oo International ah, oo mararka qaarkooda ee amba lookale ah amba caalami ah, arrimahaasaanu ka hadalnay si fiicanoo waafiyaana looga hadlay aad iyo Aadna yaan isu leenahay waa looga baaraan degay. Waa mahadsanthiin